

6th INTERNATIONAL GAP SOCIAL SCIENCES Congress

FULL TEXTS BOOK

EDITOR:

Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE

ISBN: 978-625-7720-10-6

FULL TEXTS BOOK

6th International GAP SOCIAL SCIENCES Congress

EDITOR:

Assoc. Prof. Nazile ABDULLAZADE

All rights of this book belong to ISPEC Publishing House

Authors are responsible both ethically and juridically

ISPEC Publications - 2020©

<https://www.gapzirvesi.org/>

Issued: 21.12.2020

ISBN: 978-625-7720-10-6

JOHN LOCKE'DA TABİAT-AHLAK İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE AND MORALITY IN JOHN LOCKE'S PHILOSOPHY

Aysel TAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Bölümü, Elazığ.

ORCID NO: 0000-0002-1712-6270

ÖZET

John Locke (ö.1704), Aydınlanma felsefesi düşünürlerinden biridir. Onun ahlakî görüşleri Aydınlanma felsefesiyle oluşmuş doğal din anlayışının bir yansımasıdır. Doğal din anlayışının amacı ise geleneksel görüşten ve tarihsel din anlayışı öğretilerinden ayrı bir din inşa etmektir. Bu görüşü savunanlar Tanrı'nın varlığını zorunlu olarak temele almakta ve deist bir görüşü benimsemektedir. Locke buna benzer bir düşünceyi savunmuş ve deneyci (ampirist) düşünür olması nedeniyle de tabiatı ön plana çıkardığı bir ahlak ve Tanrı anlayışını temellendirmek istemiştir. O, tabiatta bir kanun olduğunu düşünmektedir. Bu tabiat kanunu tabiat ışığı ile keşfedilebilir, insan bu kanuna uyarak ahlâklı yaşayabilir ve Tanrı'nın varlığına ulaşabilir. Fakat Locke, burada tabiat ışığı ile neyi kastettiğini Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler kitabında çok iyi açıklamaz ve belirsiz bırakır. Bu tabiat ışığı bazen doğuştan getirilen bir yetenek, bazen akıl, bazen duyu verileri olmaktadır. Bazen de bu üçünü birbirinin tamamlayıcı öğeleri gibi düşünür. Nihayetinde bu üçünün birleşimi ile tabiat kanunu bilinir ve tabiat kanununun bilinmesi sonucu zorunlu olarak ortaya çıkan ahlakî ilkelere insanlar uymak zorunda kalır. Bu anlamda insan hürriyetine de sınırlama getiren Locke, tabiata bağlı determinist bir ahlak, insan ve varlık anlayışına ulaşır. Bu determinist görüşü Emile Boutroux (ö.1921) eleştirmiştir.

Anahtar kelimeler: Locke, tabiat kanunu, tabiat ışığı, doğal din, deizm, Boutroux.

ABSTRACT

John Locke (1632 – 1704) is one of the thinkers of Enlightenment philosophy. His moral views are a reflection of the natural understanding of religion formed by the Enlightenment philosophy. The purpose of natural religion is to build a religion that is separate from the traditional view and historical religious understanding. Advocates of this view necessarily base the existence of God and adopt a deist view. Locke advocated a similar idea, and because he was an empiricist thinker, he wanted to base his understanding of morality and God, which he emphasized in nature. He thinks there is a law in nature. This law of nature can be discovered with the light of nature, man can live ethically by reaching this law and reach the existence of God. But Locke cannot explain and obscure what he means here with the light of nature in his Essays on the Law of Nature. This natural light is sometimes an innate ability, sometimes mind, and sometimes sensory data. Sometimes he thinks of these three as complementary elements.

After all, the combination of these three is known as the law of nature, and people have to comply with the moral principles that are necessarily caused by the knowledge of the law of nature. In this sense, Locke, who also restricts human liberty, reaches a deterministic understanding of morality, human and existence depending on nature. Emile Boutroux (d. 1921) criticized this determinist view.

Keywords: Locke, law of nature, light of nature, natural religion, deism, Boutroux.

GİRİŞ

Tabiat Kanununun Üzerine Denemeler, John Locke'un önemli eserlerinden biridir. Bu eser aynı zamanda Aydınlanma felsefesinin Tanrı'ya, dine, ahlâka ve insana nasıl baktığını gösteren önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Hıristiyan kilisesinin baskıcı ve bilimsel çalışmalara karşı tutumuna bir tepki olarak kurumsal din anlayışından uzaklaşıp yeni bir inanç alanı açmaya çalışan dönemin İngiliz filozofları deizmi düşüncesini ortaya atmışlardır. Deistler ve özellikle ilk dönem deistler dini ve vahyi kabul etmekle birlikte⁴ tabiatı, evrenden, akıldan yola çıkarak, dogmatiklikten uzak bir inanca ulaşabileceğini savunmuşlardır. John Locke'un eseri, bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu çalışmada ön fikir vermesi ve okuyucunun Locke'un kitabı Tabiat Kanununun Üzerine Denemeler'in muhtevasından haberi olması için önce kitabın kısa bir özeti verilecek ondan sonra Locke'un tabiat-ahlâk ilişkisine değinilecek tutarlılık ve tutarsızlıkları ortaya konulacaktır.

TABIAT KANUNU ÜZERİNE DENEMELER⁵

1) *"Bize verilmiş bir ahlâk kuralı ya da tabiat kanunu bulunmaktadır."*

Locke, önermenin doğruluğu için beş kanıt ileri sürer:

Birinci kanıt, "Aristo, yasal hukuk ile tabii hukuk arasında ayırım yapar ve şöyle der:

Hukukun tabii kuralı, her yerde aynı geçerliliğe sahip olanıdır." Buna göre bir tabiat kanunu vardır zira her yerde geçerli olan bir kanun vardır.

İkinci kanıt, tabiat kanununun var olduğu, insanların vicdanlarıyla, yani kötü davranışta bulunan hiç kimsenin kendi yargılamasından temize çıkamayacağı gerçeğinden yola çıkılarak ispat eder.

Üçüncü kanıt, evrenin yapısından ve bütün varlıkların formunu ve faaliyet biçimi ve ölçüsünü belirleyen şeyin kanun olduğu fikrinden hareketle tabiat kanununun olduğunu söyler.

Dördüncü kanıt, toplumun varlığından tabiat kanunun fikri çıkarılır. Tabiat kanunu olmadan insanlar kendi aralarında hiçbir sosyal münasebet ve birlik oluşturamazlar.

⁴ Mehmet Akif Altunışık, "İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2019, s. 615.

⁵ John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, (Çev. İsmail Çetin), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17-92.

Beşinci kanıt, kanun olmadan iyi-kötü, erdem-erdemsizlik ayırımı yapılamaz, her şey insan iradesine dayanır.

2) *“Tabiat kanunu tabiat ışığı vasıtasıyla bilinir.”*

Tabiat kanunu, diğer bilgi yollarından farklı olarak tabiat ışığı vasıtasıyla öğrenilir. Tabiat ışığı ile bir şeyin bilinebileceğini söylemekle, insanın, kendisine doğuştan verilmiş yetiler, uygun bir şekilde kullanırsa, kendi kendine ve başka birinin yardımı olmaksızın bilgisine erişebileceği bir gerçekliğin bulunduğu kastedilmektedir. Bilgi çeşitlerini şöyle ayırmak mümkündür; doğuştan bilgi, gelenek, duyu tecrübesi (Locke’a göre gerçek bilgiyi bu sağlamaktadır), tabiatüstü-ilahî vahiy.

3) *“Tabiat kanunu doğuştan insanların ruhlarına nakşedilmiş değildir.”*

İnsan ruhunda tabiat kanununun nakşedilmemiş olduğuna dair beş kanıt ileri süren Locke şöyle demektedir:

Birinci kanıt, insanların doğuştan kendilerine kazınmış herhangi bir hazır bilgi bulunmayan boş levhalardan fazla bir şey oldukları boş bir iddiadır ve şimdiye kadar kanıtlanamamıştır (yani insanların zihni doğuştan boş bir levha gibidir).

İkinci kanıt, tabiat kanunun nakşedildiği ruhlara sahip olan insanların tamamının istisnasız bu kanun hakkında mutabık olmaları gerekirdi.

Üçüncü kanıt, eğer tabiat kanunu insanların ruhlarına nakşediliyorsa, küçük çocukların, cahil insanların ve ilkel kabilelerin bu kanunu bilmemeleri nasıl söz konusu olmaktadır?

Dördüncü kanıt, eğer tabiat kanunu kalplerimize yazılmışsa saf ve akılsız insanlar tabiat kanunu hakkında niçin bilgi sahibi değillerdir?

Beşinci kanıt, eğer tabiat kanunu kalplerimize yazılmışsa, bundan, pratik (ahlakî) prensipler kadar spekülatif (mantıkî) prensiplerin de doğuştan zihinlerimize yerleştirilmiş olduğu sonucunu çıkarmak gerekecektir.

4) *“Akıl duyu tecrübesi aracılığıyla tabiat kanununun bilgisine erişmesi mümkündür.”*

Akıl (doğru akıl), hayatı yönlendirme ve karakter oluşturmada zorunlu olarak araştırıp peşinden gittiği türden hakikatleri ifade etmektedir.

Duyu algısı, her şeyden evvel düşünmenin temel malzemelerini eksiksiz olarak temin eder ve onları ruhun derinliklerine kadar ulaştırır. Bir kanunun bilinmesi için iki şart vardır:

Birincisi, kanun yapıcı ve ikincisi, kanun yapıcının bize iradesine uygun davranmamızı istediğinin bilinmesi zorunludur. Bu iki gerçeği öğrenmemizde akıl ve duyu tecrübesi bize, duyulur dünyayı algılayan insan (tabiattaki düzenlilikten hareketle) duyu tecrübesi ile görür ve akıl, duyuların verilerini araştırmaya başlayarak düzenin nedenini sorgular.

5) *“Tabiat kanunu insanların müşterek kabullerinden öğrenilemez.”*

İki müşterek kabul vardır: Vaz’i (insanların anlaşmalarından doğan) ve tabii (içgüdü vasıtasıyla ulaştıkları kabul). Tabii kabuller kendi arasında üçe ayrılır; ahlakî kabuller, insanların farklı tasdik ettikleri kanaatlerle ilgili kabuller, sağlıklı zihne sahip olan insanların kabulleri. Bunlar ilk prensiplerle yani Tanrı’nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü ile ilgilidir. Fakat ahlakî konularla ilgili olarak insanlar arasında görülen müşterek kabulün kesinlikle tabiat kanunu için kanıt olamayacağını söylemek gerekir.

6) “*Tabiat kanunu insanı bağlayıcıdır.*”

Tabiat kanunu insanı nasıl ve hangi ölçüde bağlamaktadır? Tabiat kanunu insanı, ona tabii yapısında yer alan akıl vasıtasıyla yerine getirilmesi için yüklenmiş olan ödevi yapmaya zorlar ve ödev yerine getirilmediği takdirde işlenmiş olacak suça karşılık olan cezayı belirler.

İnsan sorumluluğu birkaç şekilde ortaya çıkar. Üstün gücün emri ile yapılması ve yapılmaması gereken şeyleri yerine getirme sorumluluğumuz vardır. Ödevde uygun itaati yerine getirmediğimiz takdirde, belirlenmiş olan cezaya katlanma sorumluluğumuz bulunmaktadır. Kendinden dolayı ve aslında bulunan bir güçle bağlayıcı olan ilahî iradedir. İlahî irade bizim tarafımızdan iki yolla bilinir:

a) Tabiat ışığı vasıtasıyla bilinir (tabiat kanunudur).

b) Vahiy ile bildirilir (vaz’i kanun olur).

Burada Locke’un asıl üzerinde durduğu aklın bilmesiyle elde edilen tabiat kanunudur.

Tabiat kanununun bağlayıcılığı üç şekilde olur:

-Tabiat kanunu bütün insanları bağlayıcı bir güce sahiptir. Tanrı bu kanunun, ahlakî hayatımızı düzenleyen bir kanun olmasını istemiş ve onun bilgisini elde etmek için ciddi araştırma yapmaya yönelenleri anlasınlar diye anlaşılır kılmıştır. Çünkü Tanrı her şeyin üstündedir, büyük bir hakimiyet ve güce sahiptir. Tabiat kanunu, kanun yapıcının, bize tabiat ışığı ve tabiatındaki prensipler vasıtasıyla bildirilen iradesidir ve bu insana kapalı değildir.

-Tabiat kanunu insanları bağlayıcı olmazsa, vaz’i ilahî kanun da (vahiy) bağlayıcı olamaz. Her iki kanunda da yükümlülüğün dayandığı temel aynıdır, *yüce uluhiyetin iradesi*. Tabiat kanunun *tabiat ışığı* vasıtasıyla, vaz’i kanunu ise *iman* yoluyla kavramaktayız.

-Tabiat kanunu insanları bağlayıcı olmazsa, insanların ortaya koyduğu hiçbir vaz’i kanun da bağlayıcı olamaz. Sivil yasama güçlerinin belirlediği kanunlar sahip oldukları bütün gücü tabiat kanunun zorlayıcı gücünden almaktadırlar.

7) “*Tabiat kanununun bağlayıcı gücü sürekli ve evrenseldir.*”

Tabiat kanununun bağlayıcı gücü sürekli dir. İnsanın tabiat kanununun ihtiva ettiği buyruklara aykırı davranışta bulunmasının meşru sayılacağı bir zaman kesinlikle bulunmamaktadır (ama insan yine de zorunlu değildir). Tabiat kanununun bağlayıcı olduğu ile ilgili hususlar şöyledir; tamamen yasaklanmış olan şeyler vardır ki biz her zaman onlardan kaçınmakla yükümlüyüz (hırsızlık, cinayet vb.), bazı şeyleri de tabiat kanunu bizden onlara karşı sürekli olarak belirli duygulara sahip olmamızı ister (Tanrı’ya saygı, ana-babaya muhabbet vb.). Bazı

yükümlülüklerimiz ise sürekli değildir. Belirli zaman ve şartların oluşmasından sonradır (Tanrı'ya ibadet, komşuya yardım vb.). Bazen de, tabiat kanununun buyruğu, davranışların kendileriyle değil de, davranışların doğurduğu şartlarla ilgilidir (komşu hakkında iyi konuşmak gibi).

Tabiat kanununun bağlayıcı gücü evrenseldir. Bu evrensellik, her bir tabiat kanununun her insan için bağlayıcı olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Hırsızlık, iftiralara içine alan buyruklar, dürüstlük, hayırseverliklerin tamamı dünyadaki bütün insanları eşit ölçüde bağlayıcıdır.

Tabiat kanununun bağlayıcı olmaması ihtimali yoktur. İnsanların tabiat kanununa bağlı olmayacak şekilde hür olarak dünyaya gelmezler. Tabiat kanunu bazı insanlar için bağlayıcı ise bütün insanlar için bağlayıcıdır. Tabiat kanunundan kaynaklanan yükümlülük iptal edilemez. Bu maddelerin istisnaları olabilir ve şöyle itiraz edilebilir: Tanrı emrettiği zaman bu kanununun bağlayıcı gücü ortadan kalkar, denilirse cevap olarak küçük öncül önermenin doğru olmadığı söylenir. Yine ebeveyn bazen itaat etmiyorsa tabiat kanunu bağlayıcı değildir, denilirse şöyle cevap verilir; ebeveynlerin meşru emirlerine itaat yükümlülüğü ortadan kalkmaz.

İnsanlar arasındaki görüş farklılıkları, tabiat kanununun her millette farklı oluşundan değil, insanlar (alışkanlıklar, gelenekler, tutkular, taklit nedeniyle) tarafından yanlış yönlendirilmesi nedeniyle.

8) *“İnsanların kendi çıkarları tabiat kanununun dayandığı bir temel olamaz.”*

Tabiat kanununun temeli derken ne kastedilmektedir? Tabiat kanununun bütün buyruklarının üzerine kurulduğu ve ondan çıkarılabildiği bir dayanak kastedilir. Tabiat kanunu bağlayıcı gücünü bu temelden alır. İnsanların kendi özel çıkarları tabiat kanununun temeli olamaz. Çünkü her insanın çıkarına uygun kanun teşkil edilemez.

JOHN LOCKE'DA TABİAT-AHLAK İLİŞKİSİ

Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler adlı kitabında önemle durduğu ana konu tabiat-ahlak ilişkisidir. O sistematik bir şekilde, tabiatın çıkarılan kanun fikrinin insanları zorunlu ahlakî ilkelere ulaştıracağını iddia eder. Tabiat kanununu ele alırken bilimsel bir yöntemle araştırmayı değil, etik (ahlak felsefesi) açıdan bakmayı ön görür. Tabiat kanunu, tabiatın işleyişi veya orada yürürlükte olan kanunlar hakkında bilgi vermeyi değil, insanın ahlakî yükümlülüğünü temellendirmeyi hedefler.⁶

Locke'un zorunluluk fikri Emile Boutroux'nun Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında kitabında reddedilmiştir. Bununla ilgili Boutroux'un ifadesi şöyledir:

“Deneyin içinde bulunan bazı sentezler kendi başlarına zorunlu oldukları zaman bile, zihin bahsi geçen durumda bundan emin olamayacak bir halde bulunacaktır, öyle ise muhakkak ki verilmiş âlemde hüküm sürmekte olan kökten bir zorunluluktan bahsedilemez.”⁷ Bu ifade kabul

⁶ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 11.

⁷ Emile Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında*, (Çev. Hilmi Ziya Ülken), MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10-11.

edilirse Locke'un tabiat kanunlarının zorunluluk fikri üzerine temellendirdiği ahlakî anlayışın tutarlılığının sorgulanması gerekecektir. Eğer tabiatta böyle bir zorunsuzluk varsa, insanların uymakla yükümlü olduğu zorunlu ahlakî kurallar da olmayacaktır. Zorunlu ahlak kurallarını kabul etmek bir anlamda insan hürriyetini reddetmek anlamına gelmektedir. Boutroux da aynı kanaate sahiptir. O insan yaratılışının sadece fizik ve fizyolojik kanunların işlenmesiyle açıklanamayacağını, ondan farklı yönlerinin olduğu ve onun sırf varoluşu ve fiillerinin fizik âlem ve fizyolojik âlem bakımından düşünülecek olursa mümkün gibi görünen ve bizzat tabiatın açıklayamayacağı bazı değişiklikleri tabiata kabul ettireceğini ileri sürer.⁸ Yani insanın tabiatı değiştirme gibi bir özelliği vardır, her zaman tabiata bağlı kalması mümkün değildir.

Locke, eserinde tabiat kanununun var olması nedeniyle ahlakî zorunluluğun olacağını ileri sürer ve özellikle de teleolojik temellendirmeye yani, âlemin düzeninden hareketle âlemde var olan kanunluk ve düzenliliğin insanı ahlakî yükümlülüğe sevk ettiğinden bahseder.⁹ Peki, Locke'a göre insan hür ve sorumlu bir varlık mıdır? İnsanı bağlayan iki kanun vardır. Birincisi tabiat kanunudur (tabii vahiy), ikincisi de insanın teşkil ettiği kanunlardır ki buna vaz'i kanunlar denmektedir.¹⁰ Tabiat kanunları insanların yerine getirmesi gereken durumlar açısından da üçe ayrılır, ilki zorunluluğun kesin olduğu emirleri içerir (Tanrı'ya itaat ve korkma gibi), ikincisi bazı şartların gerçekleşmesiyle uyulması gerekli olan kanunlar (ibadet etme gibi), üçüncüsü de bazı durumların oluşmasıyla ortaya çıkan hususlardır ki o zaman tabiat kanununa uymak zorunlu olur (komşu hakkında dedikodu yapmamak gibi). Bunlardan bazı şartlara bağlı olan (ibadet gibi) "yargıcın yasa yoluyla, bir başkasını, Tanrı'ya ibadette herhangi bir ayinin yapılmasını mecbur etmeye yönelik gücü bulunmadığını" ileri sürer.¹¹ Ayrıca günlük işlerde vaz'i kanunun gerçekliğini kabul etmesine rağmen, Tanrı'nın yasakladığı ve öngördüklerinde eğer insanların kurduğu vaz'i kanunlara aykırı ise, Tanrı'nın buyruklarına uyulmaktadır. Locke'da salt zorunluluk fikrine karşıdır aslında, o tabiat kanununun varlığını zorunlu kabul etmektedir ama bütün insanların bunu yerine getirmesinin zorunlu olmadığını söyler. Zaten bunu da imkansız görür ve tabiat kanununun herkes tarafından zorunlu olarak bilineceği sonucu zorunlu olarak çıkmaz, der.¹²

Locke'un Tabiat Kanununun Üzerine Denemeler eseri toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk ele aldığı konu bu makalenin de ana konusunu teşkil eden tabiat kanunu ile ahlak kuralı fikridir. Bu bölümde Locke tabiat kanunu olduğunu iddia etmekte ve beş kanıt ileri sürmektedir.

Tabiat kanunlarının var olduğunu iddia ederken Locke, aynı konuda ahlak felsefesi üzerinde çok duran Stoa'yı örnek vermektedir. "Stoacılıkta tabiat terimi insan tabiatı terimiyle eş anlamlıdır. Tabiat logos olan Tanrı'yı ifade eder."¹³ Görüldüğü gibi Stoacılar ahlakta tabiat

⁸ Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu*, s. 116-117.

⁹ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 12.

¹⁰ John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, II.Baskı, Ankara, 1998, s. 38

¹¹ Locke, *Hoşgörü Üstüne*, s. 40.

¹² Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 20.

¹³ Servet Gözetlik, "Stoa Ahlak Felsefesinde 'İyi' ve 'Erdem'in Sınırları", *Basılmamış Makale*, s. 3.

derken bir tabiat kanununun var olduğunu bunun Tanrı tarafından vazedildiğini savunmuyorlar, *tabiatın zaten Tanrı olduğunu* iddia ediyorlar. Locke'un dindar bir Hıristiyan olarak böyle maddeci bir panteist görüşü benimsemeyeceği umulabilir. O tabiat kanununun birçok filozofun anladığı gibi ahlakî iyi veya erdemle özdeşleştirilebileceğini söylüyor oysaki yukarıda da ifade edildiği üzere tabiat Tanrı ile aynı anlama gelir. Tabiat kanunu Locke'a göre "tabiatın bize yerleştirdiği ışıkla herkesin keşfedebildiği bir kanundur."¹⁴Bu kanun tabiat ışığı vasıtasıyla öğrenilebilen, rasyonel tabiata neyin uyduğu neyin uymadığını gösteren ve bu sebeple de emredici veya yasaklayıcı olan ilahî iradenin bir buyruğu olmaktadır.¹⁵ Böylece tabiat kanununu koyan ilahî bir iradeyi kabul eden Locke aslında Stoa felsefesinde ifade edilen tabiat anlayışını tam benimsememiş olmaktadır.

Tabiat kanunuyla yakından alakalı hususlardan biri de akıl ve Locke'un akıldan ne anladığıdır. Locke akli temele alan ahlakî anlayışı ileri sürmez. Ona göre *tabiat kanunu aklın buyruğu değildir*. Akıl tabiat kanununu tesis edemez ve zorunluluğunu sağlayamaz. Aklın görevi var olan *tabiat kanununu araştırma ve keşfetmektir*.¹⁶Tabiat kanunu üstün bir iradenin buyruğudur, neyin yapılması gerektiğini ve neyin de yapılmaması gerektiğini ortaya koyar ki onun gerçek fonksiyonudur, insanları bağlayıcıdır. Bağlayıcı olmasının nedeni yükümlülüğü oluşturmak için gerekli olan her şeyin onda mevcut olmasından dolayıdır.

Locke tabiat kanununun tabiat ışığı yardımıyla bilineceğini söyler fakat bu tabiat ışığını tam açıklayamamaktadır. Tabiat ışığı nedir? Akıl mı, sağduyu mu, doğru akıl mı? "Tabiat ışığı, tıpkı güneş ışığı gibi yaydığı ışınlarla bize kendisi dışındaki gerçekliği gösterirken kendisi bilinmemektedir ve mahiyeti karanlıkta gizlidir."¹⁷

Tabiat kanununun varlığının zorunlu olduğuna beş kanıt getiren Locke, birincisinde Aristo'nun "hukukun tabii kuralı her yerde aynı geçerliğe sahip olandır" sözünden hareketle tabiat kanunu vardır, zira her yerde geçerli olan bir kanun vardır, der.¹⁸Fakat biz her yerde geçerli kanun olduğunu nereden bileceğiz? Böyle bir itiraza Locke, körün nasıl ki devletin bir duyurusunu göremediği için haberi olamazsa, tabiat kanununa da ilgisiz insanlar habersizdir ve bilemezler. Ayrıca akılla bilme, tabiat kanununun herkes tarafından zorunlu bilineceği anlamına gelmez, diye ifade eder. Buna da insanların ilgisizliği, eğitimsizliği, tabii noksanlıkları ve tutkuları, bağımlılık nedeniyle bilemediklerini sebep olarak gösterir. Tabiat kanunu ancak aklını kullanan akıllı ve kavrayışlı kimseler bilebilir.¹⁹

İkinci kanıtta ise Locke, akıllı insanların tabiat kanununun varlığı konusunda mutabakata varamamış olmaları tabiat kanununun var olmadığı anlamına gelmez diyerek hukukta nasıl farklı hukuk anlayışları varsa, ahlakta da bir yerde başka, diğer yerde başka şekilde ele alınmasının tabiat kanununun olmadığı anlamına gelmediğini iddia eder. Ama burada şöyle bir

¹⁴ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 18.

¹⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 19.

¹⁶ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 19.

¹⁷ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 35.

¹⁸ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 20.

¹⁹ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 21.

itirazda bulunmak mümkündür; tabiat kanununun varlığı konusunda belli bir delil çıkmasa bile, örneğin hukuk (gerçekte ise ahlâk), fikirlerden hangisinin doğru olduğuna kim karar verecek? Kendisi daha önce aklın, tabiat kanununu tesis etmediğini söylemişti öyleyse tabiat kanununu kim tesis edecek? Farklı fikirler nasıl ortak paydada toplanacak? Tabiat kanunu zorunlu olmadığına göre –yani Locke’a göre en azından herkes için zorunlu değildir- bu farklılıkların nasıl düzeleceği konusunda Locke herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

Üçüncü kanıtta Locke’a göre, insanların vicdanlarından yola çıkarak tabiat kanununun zorunlu olduğu fikrine gidilebilir. İnsanın kendisine verdiği mahkumiyet yargısı bir tabiat kanununun var olduğunu kanıtlar. Bu kanun doğuştandır.²⁰Fakat burada vicdanı doğuştan bir ilke gibi kabul eden Locke, bütün düşüncesini temellendirdiği ana yapı olan ‘tabula rasa’ya yani insan zihninde doğuştan ilkeleri kabul etmediği fikrine ters düşmüş olur. O doğuştan idelerin olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Bir bilgiyi nasıl edindiğimizin gösterilmesi onun doğuştan olmadığını kanıtlamaya yeter.”²¹Ve doğru bilginin duyularla elde edilen bilgi olduğunu söylemektedir. Peki, bu bilgi eğer tabiat kanununun bilgisi veya vicdanın sesi olursa, Locke’un anladığı şekilde bir doğru bilgi elde edebilir miyiz? Bu bilgi Locke’un felsefi sistemi içinde geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü ona göre, tabiat kanunu tabiat ışığı vasıtasıyla bilinir: Tabiat ışığı ile bir şeyin bilineceğini, insanın kendisine doğuştan verilmiş yetileri uygun bir şekilde kullanırsa, kendi kendine ve başka birinin yardımını olmaksızın bilgisine erişebileceği bir gerçekliğin bulunduğunu varsaymaktadır.²²

Yine vicdan konusunda Locke’a ikinci itirazda bulunmak mümkündür. Her insanda gerçekten bir vicdan yetisinin olduğunu iddia etmek doğru mudur? Böyle bir genelleme yapılabilir mi? J.S.Mill “Bende bir insanı öldürme isteği ve arzusu ona acıma ve öldürmeme isteğinden ağır bassaydı hiç düşünmeden o insanı öldürürdüm ve bundan hiçbir şekilde vicdan azabı duymazdım” demektedir. Genel insan profiline baktığımızda bazı insanların vicdansız olduklarını görmek mümkündür, doğuştan gelen bazı hastalıklar, sosyal şartlar, aile, çevre..vb. durumlar insanları kötülüğe eğimli ve vicdansız biri yapabilmektedir. Yani bu vicdan kanıtının her insan için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Dördüncü kanıt, tabiat kanununun varlığı toplumdaki çıkarılabilir olduğunu iddia eden Locke, bu kanun olmadan insanların kendi aralarında sosyal münasebet ve birlik oluşturamayacaklarını söyler.²³ “Tabiat kanunu olmasaydı toplumu ayakta tutan diğer temel de, yani sözleşmelere vefalı bir şekilde uyma da ortadan kalkardı.”²⁴Burada Locke’a şöyle bir itirazda bulunmak mümkündür: Toplumlara bakıldığında her zaman insanlar toplumsal sözleşmelere kesin bir şekilde uymamışlardır. Her zaman iç karışıklıklar, savaşlar ve kargaşalar yaşanmış, liderler zor kullanarak halkı yola getirmeye çalışmıştır. Bu nedenle toplumdaki yola çıkarak tabiat

²⁰ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 22.

²¹ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Denemeler*, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınları, II.Baskı, İstanbul, 1996, s. 63.

²² Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 25-26.

²³ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 23.

²⁴ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 23-24.

kanununun olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Toplum nihai anlamda düzeni ve tabiat kanununun varlığını gösteremez.

Beşinci kanıtta Locke tabiat kanununun ahlakî açıdan var olduğunu ispat etmeye çalışıyor ve ahlakî yükümlülüklerin yerine getirilmesinin tabiat kanununun insana yüklediği zorunluluktan olduğunu ileri sürüyor: “Bu kanun olmadan ne erdem in ne erdemsizliğin, ne iyiliği mükâfatlandırma ne de kötülüğü cezalandırmanın mümkün olamayacağı hakikattir; kanunun olmadığı yerde, ne hata ne de suç olabilir. (...) Tabiat kanunu olmasaydı, her şey insan iradesine dayanmak zorunda kalacak ve ödeve uygun davranışı gerektirecek bir şey olmayacaktı.”²⁵ “Tabiat kanunu, tabiatın içine konulmuştur. Tabiat olayları, onun dışına çıkamadan ona göre cereyan eder” şeklindeki anlayışın Locke tarafından ahlâka da temel yapılmak istenmesine Boutroux karşı çıkar ve aksini iddia eder. Ona göre tabiat kanunu varlıkların, eşyanın içine konulmuş değildir. “Tabiat kanunu, olayların akışına göre, ilim adamlarının yorumundan ve kafasında onu formülleştirmesinden ibarettir.”²⁶ Boutroux’nun ana hedefi Locke’da olduğu gibi tabiat ilminin felsefesini yapmak değildir. Bu ilimlerin mahiyetini, yapılarını araştırıp tenkit etmesi, kendi koyacağı ahlâk felsefesine dayanak bulmak içindir. O, tabiat ilimlerinin ahlakî sahaya, inanç sahasına, din sahasına, sanat sahasına karışamayacağını iddia eder. Locke ile aynı hedefe varmak için yola çıkmalarına rağmen farklı sonuçlara varmaktadırlar. Boutroux tabiat ilimlerinin araştırır ve bir takım hükümler çıkarır: “Olayları ve tabiattaki cansız maddi varlıklar sahasında ilmin meşgul olduğu olguları idare eden önceden tespit edilmiş tabiat kanunları değildir, olayların kendisidir. (...) Olaylar kanunlara hakimdir. Kanun dediğimiz şeyler alimin kafasındaki yorumdur.”²⁷ Ve bu şekilde insanların ahlakî hükümleri uymaya zorlayan zorunlu bir tabiat kanunu olduğunu iddia eden Locke’un anlayışına karşı çıkmış olur.

Locke, tabiattaki zorunlu kanununun bütün insanları bağlayıcı olduğunu söyleyerek bir anlamda insanların da bu kanuna uymakta zorunlu olduğunu (en azından bundan ne şekilde olursa olsun kurtulamayacağını) söylemiştir. İkinci kanıtta tabiat kanununun varlığını insan vicdanından çıkarmakta ve zorunlu olduğunu söylemektedir. Bu insan hürriyetine bir kısıtlama getirmek demektir. Boutroux, insanın ruhu, zihni ve iradesinin hür olduğunu ve zorunlu bir determinist anlayışla belirlenmediğini ve tabiat kanununun mevcudiyetinin tesirinde olmadığını ifade etmektedir: “Cemiyette, insanın kendi varlığında tabiat kanunu geçerli değildir. Orada insanın kendi kafasıyla bulduğu ve uymak zaruretini hissettiği kanunlar vardır. Bunlar ahlakî kanunlardır. Burada bu ahlakî kanunlara cemiyetteki ve tabiattaki olaylar tesir etmezler. Bu ahlakî kanunlar insanı dışardan zorlayan kanunlar olarak değil, kendi koyduğu kanunlar olarak insanın vicdanen kendisini ona uymaya mecbur hissettiği için zorunluluk taşırlar.”²⁸ Ayrıca Lacheier de zorunsuzluğu ‘bir uygunluk’, ‘bir seçme zorunluluğu’ olarak görmektedir.²⁹

²⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 24.

²⁶ Emile Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu*, (Süleyman Hayri Bolay İle Söyleşi), s. IX.

²⁷ Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu*, s. XI.

²⁸ Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu*, s. XI.

²⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Emile Boutroux’da Zorunsuzluk Doktrini*, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 306.

Aslında zorunluluk meselesinde gerçek soru şu olmalıdır: İnsan kendi aklıyla bulduğu/keşfettiği tabiat kanunlarına niçin ‘vicdanen’ uymak zorunda kalsın? Vicdan onu nasıl zorlasın? Eğer ilahî/aşkın ve mutlak iyi bir varlığın istemesi/dilemesi ve ceza/mükâfat vermesi olmazsa ahlâkî yükümlülükler uymasının nasıl bir anlamı olacaktır? Bunun cevabını Boutroux tabiat olaylarından hareketle vermektedir:

“Tabiatta olan bir olayın, ilmin ilgileneceği bir olgunun böyle istikrarsız, başıboş, sebepsiz, kendisinden önceyle bağlantısız, kendisinden sonrakiyle ilgisi olmayan bir tarzda cereyan etmesi de tabiatta istikrarsızlık doğurur. Bu olayların ve olguların üstünde olaylara ve olgulara bir müdahale edicinin mümkün olduğunu kabul eder. Bu tabiat sahasında da insan sahasında da böyledir. Ama insan bu üstün müdahaleciye yaklaştığı nispette hem tabiat kanunlarından, hem maddi varlıkların kanunlarından, hem de kendi bedeninin kanunlarının zorlamasından kurtuldukça hürriyetine kavuşacaktır. Dolayısıyla orda ahlakî sahada, sanat sahasında, din sahasında fetihler başlayacaktır.”³⁰ Locke, kitabın ikinci bölümünde tabiat kanununun tabiat ışığı vasıtasıyla bilinebileceğini söylüyor. Bilgi yollarının üçe ayrıldığını ve her yolun da tabiat kanununu gösterebileceğini iddia ediyor. Bu bilgi yolları Locke’a göre dört tanedir ve bu şekilde insan kendisine verilen tabiat ışığını da kullanarak tabiat kanununa ulaşabilir. Bunlar; doğuştan bilgi (inscription), gelenek (tradition), duyu-tecrübesi (sense-experience), tabiatüstü ve ilahî vahiy.

Locke, vahiy bilgisini; esas konunun zihin, akıl ve duyu algısıyla donatılmış olan bir insanın tabiatın ve kendi kabiliyetinin yardımıyla neyi araştırıp incelediğini göstermeye çalıştığı için dikkate almaz. Vahiy bilgisi inancın konusudur, bilginin değildir, der ama bunun da bir bilgi olduğunu kabul eder. “Vahiy ile bildirilen bir takım bilgilerin, akıl ile veya başka bir bilgi edinme vasıtasıyla elde edilme imkanı yoktur. Ancak bu anlayışta vahiy, ikinci dereceden tamamlayıcı bir bilgi kaynağı durumundadır. Çünkü Tanrı hakkında vahyedilmiş öyle hakikatler vardır ki bunlara vahiyden yardım alınmamış akıl ile ulaşmak mümkündür.”³¹ Oysa Locke’un sisteminde akıl ikinci plandadır, duyu bilgisi daha önemlidir. Locke vahiy karşısına akli koymakta, fakat duyu bilgisi karşısında ise akli ikinci plana itmektedir.

Locke’un zamanından bu yana modern düşüncedeki karakteristik görüş, hakikat ölçütünü aklın tesis ettiği şeklindedir. Buna göre, vahyedildiği farz edilen bilgi, aklın açıkladığı şey ile çatışmadığı sürece ve aklen kabul edilebilir testler de Tanrı’dan geldiği sürece kabul edilebilir. Böylece Locke, “vahyin bildirdikleri, akıl ile çatışmadığı sürece geçerlidir” ilkesini kabul ederek akli vahiyden öne alır. Daha sonraki bölümlerde ise duyu bilgisinin daha önde olduğunu söyler. Gerçekte öğrenme akla, ilk üç bilme yoluyla ulaşır.³² Bu bilme yolları da insanı tabiat kanunu fikrine götürmektedir. İlk bilme yolu olan doğuştan bilgi anlayışı kabul edilirse insan aklını ve tabiatın kendine verdiği yetileri kullanarak tabiat kanununun bilgisine ulaşabilir.

³⁰ Boutroux, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu, (Söyleşi)*, s. XIII.

³¹ Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, AÜİF Yayınları, Ankara, 2002, s. 42.

³² Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 26.

Gerçeği düşünce şeklinde hazır elde ederek almak bilginin değil inancın konusu olur. Bu nedenle *geleneğin, tabiat kanununu insanlara ulaştırın bir bilme yolu olmadığını* ifade eder.³³

Tabiat kanununun bilinmesinde temel bilgi yolu *duyu algısıdır*. Bu kanunla ilgili bilginin tamamının duyularla kavranılan şeylerden elde edildiğini söyler. Fakat burada Locke şu yanılgıya düşmekte ve kendisiyle çelişmektedir. Tabiat kanununun, tabiat ışığı vasıtasıyla bilinebileceğini daha önceden ifade etmiştir. Tabiat ışığının akılla kavranıldığını söylemiştir. Akıl o zaman tabiat kanununu anlamada ön planda olması gerekirken burada Locke duyu algısını ön plana koymaktadır akıl ikinci planda kalmaktadır. Burada Locke'un tabiat kanununun anlaşılması ile bilgi anlayışının birbirine zıt olduğu ortaya çıkmış olur. Tabiat kanununun anlaşılmasında tabiat ışığı belirsiz ve doğuştan verilmiş yetilerle³⁴ yol göstericilik yaparken bilgi yoluyla tabiat kanununu anlama ki bu da filozofa göre tabiat ışığının yoludur sırf duyu algılarından oluşmaktadır. Böylece kesin olarak, ilahî bir varlığın duyularla kavranan bu şeylerin kurucu olduğu sonucu kendiliğinden ortaya çıkar. Ve bu kabul edilir edilmez bütün insanları bağlayıcı olan evrensel bir tabiat kanununun bulunduğu fikri zorunlu olarak ortaya çıkar.³⁵ Buna bağlı olarak tabiat kanununun vazettiği ahlakî bir zorunluluk da insanları bağlayıcı olacaktır.

Locke'un bu görüşüne itiraz edenler, herkesin eğitimden geçtiği yerlerde tabiat kanunundan habersiz bunca insanın nasıl bulunduğunu sormuşlardır. Locke cevaben, bunu bütün insanların bu yetileri zorunlu olarak doğru kullandıkları sonucunu çıkarmanın mümkün olmadığını, şekillerin ve sayıların yapı ve özelliklerinin açık görünmesine rağmen, şüphesiz bunların tabiat ışığı vasıtasıyla bilinebileceğini, zihni yetilere sahip olan herkesin bir geometri kurabileceğini veya matematik ilmini mükemmel bileceği sonucu çıkarılamaz diyerek görüşünü savunur. Fakat Locke'un burada şu yanılgıya düştüğünü söyleyebiliriz. Matematik ve geometri gibi soyut ve anlaşılması zor bilimlerle, ahlakî kavramları ve pratikleri içine alan ahlâk alanını bir tutabilir miyiz? Tabiat kanunu zorunlu olarak insanı ahlakî davranışları yapmaya zorluyorsa bunların zor bilinmesi o kanunun her insan için geçerli olmadığını sadece çok zekiler için geçerli olduğu anlamına gelmez mi? Ahlâk her insanı kapsar ama matematiği herkesin bilmesi gerekmez. Aralarında mahiyet itibarıyla fark vardır.

Locke, insanı günlük hayatta yönlendiren şeylerin çoğunlukla başkalarından devşirdikleri örnekler, geleneksel alışkanlıklar ve ülkelerinin adetleri ve ahlakî, hikmet sahibi olarak gördükleri kadar kendi akıllarını yol gösterici olarak almadıklarını iddia eder.³⁶ O zaman tabiat kanunu sadece belli insanların anlayacağı ve uygulayacağı bir kanun olarak kalır ve insanlar arasında gittikçe geçerliliğini kaybeder. Ayrıca hikmet sahibi insanların söylediklerini akıl onaylamazsa insanlar denilenleri kabul etmezler.

³³ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 28.

³⁴ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 25-26.

³⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 31-32.

³⁶ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 34.

Eserinde Locke, tabiat kanununun doğuştan insanların ruhlarına yazılmadığını bu kanunun sonradan bir şekilde öğrenildiğini ileri sürer. Bunun için beş kanıt ileri sürer. Birincisi, insanların ruhlarının boş levhadan farksız olduğunu söyler. İkincisinde eğer doğuştan kalplere yazılmış bir kanun varsa bu kanuna herkesin uymamasının nedeninin ne olduğunu sorar. Burada Locke'a şöyle cevap verilebilir: Locke aslında bu konuyu daha önce aydınlatmıştı bu anlamda kendi düşüncesiyle çelişkiye düşmüş gibi görünmektedir. O daha önce insanların tabiat kanunlarını bilmemeleri onun var olmadığı anlamına gelmez, demişti. Biz bu ifadeyi şöyle de anlayamaz mıyız, doğuştan insana verilmiş bir kanun ve bu kanuna bağlı ahlakî nitelikler vardır ama insanların hepsi bunu ortaya çıkaramayabilirler. Eğitim, insanın yetiştiği çevre şartları bu doğuştan gelen kanunların ortaya çıkması veya çıkmamasından etkilidir. Buradaki kanundan, ahlakî kanunları anlama yetisi anlaşılmalıdır. Tıpkı ampiristlerin duyunun tek bilgi kaynağı olduğu iddialarına karşı söylenen, bu duyu verilerini anlayabilen/yorumlayabilen yetenek/zihin doğuştan değil midir sorusu gibi.

Üçüncüsü de Locke, tabiat kanunu kalplere nakşedilmiş olsaydı küçük çocukların, cahil insanların ve ilkelerin de bu kanunu bilmeleri gerekirdi, demektedir.³⁷ Bu görüşüne şu şekilde itiraz etmek mümkündür: Locke'un saydığı bir insanlarda verilmiş ahlakî yetenekler onları geliştirmelerine bağlıdır. Necati Öner'in mantıkla ilgili açıklamaları dikkate alındığında bunu açıklamak kolaylaşacaktır. Öner, insanlarda üç tür mantık yapısının olduğunu (analoji, tümdengelim, tümevarım) ve bunlardan birinin zaman zaman toplumlarda daha yaygın olduğunu ileri sürer.³⁸ Burada özellikle ilkelerin tabiat kanununu bilmediğini söylemek yanlış olacaktır. İlkeler zaman zaman medeni insanlar gibi davranabilirler, medeni insanlar da ilkeler gibi davranabilmektedir. Bu nedenlerle Locke'un tabiat kanununun kalplere nakşedilmemiş olduğu görüşü ile doğuştan gelen bir vicdan nedeniyle her insanda tabiat kanunu vardır görüşü birbirini nakzeder. Bunlar Locke'un düşüncesinde ortaya çıkan problemlerdir.

Locke, "ahlakî dürüstlük ve iyilikle ilgili bizim sıkıca sarıldığımız kanaatler, çoğunlukla daha erken yaşlarda biz henüz kendileri hakkında herhangi bir karara varmadan veya bize nasıl ulaştıklarını fark edemeden, yol göstericisiz zihinlerimize giren ve bize ailelerimiz, öğretmenlerimiz ve birlikte yaşadığımız diğer insanlar tarafından telkin edilen kanaatlerdir" diyor. Fakat ona şu şekilde cevap vermek mümkündür: Ahlâkın ilkelerinin ilk oluşumunda aile veya çevre etkisinden bahsedebilir miyiz? Ahlakî ilkeler nereden gelmiştir ki bu nesilden nesile aktarılıyor ve çocuk farkına varamadan elde ediyor? Bunun cevabını Locke vermemiştir, ahlâkın kaynağı vahiy midir yoksa akıl mıdır? Ya da tabiat kanunu mudur, tabiat kanunu ahlak yasasını insanlara nasıl bildirmektedir, bu vahiy gibi her insana tek tek gelen bir bilgi midir? Burada belki tabii kanuna uygun, ilahi vahye karşılık gelen, *tabii vahiy* anlayışını Locke'un açıklaması yerinde olurdu.

³⁷ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 37.

³⁸ Necati Öner, *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1978, sonuç kısmı.

Dördüncü kanıtta yine aynı şekilde akılsız ile bilge insanların arasında fark olduğunu eğer doğuştan ahlakî prensipler insanlara kazınsaydı arada fark olmayacağını söylüyor. Ahlâktan ne anladığımız bu noktada önem kazanmaktadır. Ahlâk aslında aklın kullanıldığı ölçüde gelişen ve ortaya çıkan bir şey değil midir ve insanlar kendilerine verilmiş tabii yetilerine göre bunu bulmazlar mı? Ayrıca Locke'a göre, "akıl yürütme yetisinin eksikliği, vazife ve sorumlulukların var olmalarına değil algılanmasına manidir. Algılanabilmeleri için ahlakî doğruluk veya yanlışlık daha önceden var olmalıdır. Akın yaptığı iş, onları meydana getirmek değil, keşfetmektir."³⁹ Locke bu konuda yine yanılmaktadır. Çünkü o, tabiat kanununu insanların zorunlu olarak bilemeyeceğini söylemiyor muydu? Kendilerinde bu yetinin olabilmesi başka şey, ortaya çıkması başka bir şeydir. Var olmayan bir şeyin durduk yere keşfedilmesi söz konusu olamaz.

Beşinci kanıtta ise, "tabiat kanunu kalplerimize yazılmışsa bundan, pratik (ahlakî) prensipler kadar spekülatif (mantıki) prensiplerin de doğuştan zihinlerimizde yerleştirilmiş olduğu sonucunu çıkarmak gerekecektir."⁴⁰ şeklinde bir argümanla doğuştan tabiat kanunu olmadığını savunuyor. Buna itiraz olarak Locke'a şöyle cevap verilebilir, insanların doğuştan mantıki yetenekleri vardır. Necati Öner, her insanda mantığın olduğunu fakat zihniyet farkı dolayısıyla mantığın farklı işlediğini söylemektedir.⁴¹ Tabiat kanunları –Locke'un iddia ettiği gibi- kalplere yazılmamış olsa bile insan zihni doğuştan tabiat kanunlarını keşfetmeye hazırlıklı bir zihinle doğmuş olduğunu söylemek mümkündür. Bu hazırlıklı zihin mantıki çıkarımları yapan akıl yetisidir.

Kitabın dördüncü bölümünde tabiat kanununun bilgisine, aklın duyu tecrübesi aracılığıyla ulaşılabileceğini mümkün olduğunu ve tabiat kanununa götüren ışığın ne gelenek ne de doğuştan zihne yazılan ahlakî bir prensip olduğunu; bu nedenle tabiat ışığının açıklanmasında akıl ve duyu algısının ön plana çıktığını söyler.⁴² Bu ifadeye göre o zaman akıl gerçek unsurdur, duyu verilerinden daha üstün bir konumu vardır ve gerçekte tartışılması gereken; aklın alanı, doğuştan gelip gelmediği konusudur. Doğru akıl olarak ifade ettiği akıllı Locke, hayatı yönlendirmede ve karakter oluşturmada zorunlu olarak araştırıp peşinden gittiği hakikatleri ifade etme anlamında kullanmaktadır.⁴³ Ama Locke, duyu algısını akla malzeme sağladığı için akıldan daha üstün tutuyor. Bununla ilgili açıklaması şöyle: "Aklın inşa edip göklere yükselttiği bilginin dayandığı temeller de duyu-tecrübesinin sağladığı verilerdir. Çünkü her şeyden evvel duyular, düşünmenin temel malzemesini eksiksiz olarak temin eder ve onları ruhun derinliklerine kadar ulaştırır. Gerçekte her zaman bütün akıl yürütmeler bilinen ve doğruluğu kabul edilen bir şeyi hareket noktası olarak alır ve akıl, bilinen ve kavranan bir gerçeklik olmadan, düşünme ve muhakeme gerçekleştiremez."⁴⁴ Burada Locke'a şu soruları sorabiliriz:

³⁹ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 68.

⁴⁰ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 40.

⁴¹ Öner, *Fransız Sosyoloji Okulu*, Sonuç Bölümü.

⁴² Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 41.

⁴³ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 42.

⁴⁴ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 43.

Duyulardan bağımsız düşünme olamaz mı, akıl yürütmeler her zaman bilinen ve doğruluğu kabul edilenlerden mi hareket eder? Matematiksel veriler daha önceden akla duyu algılarıyla gelmediği halde akıl bunlarla işlem yapabiliyor. Locke buna, matematiğin çizgilerden ayrı olmadığını söyleyerek karşı çıkıyor. Ona göre matematik, bir satıhta gösterilmek ve kendilerini taşıyacak bir temel olarak katı bir cisimde yer almak zorundadırlar.⁴⁵Fakat Locke'un açıklaması matematiğin her alanı için geçerli değildir. Belli bir seviyedeki matematik işlemlerinde dediği doğru olsa bile üst düzey matematik (soyut matematik) işlemlerinde soyut alana kayılır ve böylece matematik deneyden bağımsız kuramlar, varsayımlar ile ilerler.

Bir kanunun bilinmesi için bir kanun yapıcının olması ve bu kanun yapıcının bazı davranışları yapmamızı bazılarında da uzak durmamızı dilediğinin bilinmesi zorunludur, diyen Locke, akıl duyularla algılanan dünyanın harikulade bir sanat ve düzenlilikle kurulduğunu kavramakta ve bunların yapıcısını araştırmaya başlamakta ve buradan bir yaratıcının olduğuna ulaşabileceğini söylemektedir. Herhangi bir kanunun var olduğunu bilmek için ihtiyaç duyulan birinci husus Tanrı'nın varlığını kabul etmektir.⁴⁶Ayrıca Locke, insanların vicdanlarının tanıklığı ve doğuştan Tanrı fikrinin kabul edilmesiyle de Tanrı'nın varlığı ispatlanabilir, demektedir. Bu şekilde aslında doğuştan insanda bir Tanrı fikrinin geldiğini kabul etmiş olmaktadır. Buradan şu sonuca ulaşmamız mümkündür, Locke *akıl ve duyu verilerinin önüne inancı* koymuş olmaktadır. Nihayetinde yine aklın ve duyu verilerinin hükmünü kaldırarak 'Tanrı fikrinin kabul edilmesini öne alarak' bir anlamda inanarak inancın hepsinden önde olduğunu söylemektedir. "İnsanlar, yaratılış itibarıyla, Tanrı'nın yeryüzündeki etkilerini gözleyerek O'nun varlığını keşfedebilecek şekilde donatılmıştır."⁴⁷ Bu şekilde donatılan yetiler doğuştan gelmez mi? Bu ifadesi aslında onun temel argümanlarına ters düşmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde Locke, tabiat kanununun insanların müşterek kabullerinden öğrenilemeyeceğini söyler. Tabiat-ahlâk ilişkisinde de müşterek kabul meselesi önemli bir yere sahiptir. Müşterek kabullerin varlığı insanların genel önermeleri kabul ettiği anlamına gelir. İlk başlarda da belirttiğimiz gibi Aristo, "hukukun tabii kuralı, her yerde aynı geçerliliğe sahip olanıdır" demektedir. Locke, bu ifadeyi tabiat kanununun var olduğunu kanıtlamak için söylemektedir. Her yerde geçerliliğe sahip olan bir hukukun kuralı varsa o zaman insanların müşterek kabul ettiği ilkelere varılmaz mı? Bu konuda şöyle demektedir: "İtiraf etmek gerekir ki, insanlar arasında oluşabilecek bir müşterek kabul bizi tabiat kanununa götürebilir; fakat müşterek kabul, tabiat kanununun kendisi olamaz. Gerçekte ben, ayrı ayrı her insanın sahip olduğu kanaatin tabiat kanunu olup olmadığını kesin bir şekilde bilemem. Bu bir inanç işidir, bilgi işi değil."⁴⁸İnsanların müşterek kabullerini; vaz'î kabul (pozitive) ve tabii kabul (natural) olarak ikiye ayıran Locke, tabii kabulü de kendi arasında üçe ayırmaktadır. İnsanların, herhangi bir anlaşma olmaksızın, sadece tabii içgüdü vasıtasıyla ulaştıkları tabii kabul, ahlakî alanla ilgili kabuller, çeşitli kanaatlerle ilgili kabuller ve ilk prensiplerle ilgili kabullerdir. Bu kabullerden

⁴⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 43.

⁴⁶ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 44-46.

⁴⁷ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 47.

⁴⁸ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 62.

en önemlisi ve Locke'un tabiat-ahlâk ilişkisini göz önüne aldığımızda ahlakî alanla ilgili kabullerdir. O, ahlakî kanunlarla ilgili insanlar arasında güdülen müşterek kabulün kesinlikle tabiat kanunu için bir kanıt olamayacağını ifade eder: “Zira neyin doğru ve meşru olduğu eğer insanların yaşam tarzları tarafından belirlenseydi, ahlakî dürüstlük ve tutarlılık bütünüyle ortadan kalkardı.”⁴⁹

Ahlakî kuralların, yükümlülüklerin tabiat kanununun vazettiğinden başka bir şekilde açıklanamayacağını kabul eden Locke, eğer insanların müşterek kabulünün ahlak kuralı olarak telakki edileceği varsayılırsa, bu durumda ya tabiat kanunu diye bir şey olmayacak ya da bu kanun mekândan mekâna değişecek, bir yerde ahlâken iyi olan şey başka bir yerde kötü olacak ve ahlakî kötülüklerin kendisi vazifelerimizin yerini alabilecektir.⁵⁰

Altıncı bölümde Locke, tabiat-ahlâk ilişkisinde önemli noktalardan biri olan insan hürriyeti meselesini ve tabiat kanununun insanı bağlayıcılığı meselesini ele alır. Locke, insanın kendi çıkarları ve kendini koruması tabiat kanununun kaynağı ve başlangıcı olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir. Bunun sakıncalarını da şöyle ifade etmektedir: “İnsanın ödevi olmak bakımından, kendi çıkarının peşinden koşmak erdemli olmaktan önce gelecek ve bu insanın gözünde, yalnızca ona yararlı olan şey ‘iyi’ olacaktır. Bunun sonucunda, tabiatın akışının bize yüklediği tabiat kanununa uygun yaşama, ödev ve yükümlülük olmayacaktır.”⁵¹ Fakat ilk topluluklara bakıldığında Locke’un iddiasının tersi söz konusudur. İnsanlar hayatta kalma içgüdüleri ile doğdukları⁵² ve her ne parasına olursa olsun bu amaca hizmet ettikleri için hayatta da buna uygun mücadele ederler. İnsanları ‘çıkarı olmayan’ veya ‘kendini korumayan’ bir varlık olarak düşünmek tabiatın bir parçası olan insanı doğru anlamamak anlamına gelir. Fakat şöyle demek mümkündür: Her insan çıkarlarını gözetip kendilerini koruma peşinde koştuğu için bu durum toplumda bir kargaşa doğurmaktadır, bu nedenle zorunluluk sonucu ahlakî ilkeler ortaya çıkmıştır. Yani insanın doğal yapısının sonucu olarak ahlak yasası belki de Locke’un deyişiyle söyleyecek olursak, tabiat kanununun ortaya çıkışı bir ihtiyaç meselesidir.

Tabiat kanunu nasıl ve hangi ölçüde bağlayıcıdır? Kanunun bağlayıcılığından kasıt, insanı kendisine yüklenmiş olan tabii bir yükümlülüğü yerine getirmeye zorlayan tabiat kanunudur. Tabiat kanunu, insanın tabii yapısında yer alan akıl vasıtasıyla ödevi yapmaya zorlar ve insan ödevi yerine getirmese işlenmiş olacak suça karşılık cezayı belirlediğini söyleyen Locke, tabiat kanunundaki bağlayıcılığının üstün varlığın bizim ve üzerimizdeki sahip olduğu hâkimiyetten kaynaklanıyor olmalıdır⁵³, der. Locke bu ifadesiyle insan özgürlüğüne yer vermiyor demektir. Tabiat kanunu tarafından bağlayıcı olmak insan özgürlüğünü kısıtlamaz

⁴⁹ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 51, 53.

⁵⁰ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 56.

⁵¹ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 50.

⁵² İnsan hayatta kalma içgüdüleri ile doğar: Dr.Haluk Alan-“*Bilinçle Bilinçaltının Muhteşem Uyumu: BDH*”
<https://www.youtube.com/watch?v=3WhZUBLt9BM&t=2339s> (erişim: 25 Şubat 2020) 33.13 dak.

⁵³ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 65.

mi? Boutroux kanunların ferdi hallerde değil, genel hallerde gerçek olduğunu söylemektedir. Böyle bir anlayış kabul edilirse hürriyete yer kalır.⁵⁴

Yükümlülüğü ve bağlılığı üstün bir varlığa bağlayan Locke, “hangi ölçüde başka bir varlığa tabii isek, o ölçüde bir yükümlülük altındayız demektir. Tabiat kanununun bağlayıcılığı bizi, üzerimize yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmeye zorlamaktadır”⁵⁵demektedir. Evet, görüldüğü üzere Locke, tabiat kanunlarının insanları, sorumluluğu yerine getirmeye zorladığını söyleyerek tabiatta zorunluluğu kabul etmiş oluyor. Bu anlayışa karşı en güçlü seslerden biri olan Boutroux tabiatta zorunsuzluğun olduğunu söyler ve kanun fikrinin bilim adamının ileri sürdüğü şeyler olduğunu ve kesinliğin olmadığını ilave eder. Boutroux’a göre zorunsuzluk eşit olarak “bir şeyin meydana gelebilmesi veya gelememesidir.” Zorunsuzluk varlıkların dış görünüşüne nispetle izafi bir kavramdır.⁵⁶Fakat tabiatı incelediğimizde Boutroux’a her meselede hak vermek doğru değildir. Bütün tabiatı izafi görmek ve tabiatta zorunsuzluk vardır demek de bizi aşırı bir uca götürecektir. Elbette zorunlu ve zorunsuzluğun orta bir aralığını –en azından insan için- söylemek mümkün görünmektedir. İnsan tamamen tabiata mahkûm değildir, onu değiştirme, dönüştürme ve kendi çıkarlarına göre kurallar getirme gücü olduğu gibi bir yönüyle de tabiata bağlıdır. Tabiatın belirlediği bazı sınırları aşamaz, kendi tabiatının çok üstüne çıkması mümkün değildir. Bu konuda insanı diğer canlılardan ayrı tutmak gerekmektedir.

“Boutroux hür irade bahsinde insanın ilahî hürriyetin bir simgesine sahip olduğuna kanidir. Bunun için psikolojik olaylar düzeninde bir takım zorunsuzluk dereceleri bulunmasına şaşmamak lazımdır. Boutroux’ya göre burada zorunsuz olan unsur, ahlakî ilerleyiş yahut düşüşün iyi veya kötü bir alışkanlığı değiştirmek için hürriyetin müdahalesinin dış etkisidir.”⁵⁷Ayrıca filozof, Locke’un tabiat kanunlarının öngördüğü hürriyet anlayışına karşı zorunsuzluğu savunmaktadır. “Tabiat kanunları mutlak olarak zorunlu olsalardı, hürriyet ‘objesiz fikir’ olacaktı. Zira kendi aralarında zorunlu olarak bağlı olan varlık tavırlarının birbirine takibi, hürriyete yer bırakmamaktadır.”⁵⁸ Yani birbirini takip eden varlık tavırları determinist anlayışa yol açmaktadır. Determinist düşünce ise, insana ancak sebep sonuç ilişkisinde bir yer verir. İnsan ve davranışları bir sebep-sonuç ilişkisi içinde ilerler ve bu ilerleyiş zorunludur.

Boutroux, hürriyeti bu âlemde fertte ve toplumda kabul etmektedir ve böylece ahlakî yapıyı sağlam bir temele oturttüğünü düşünür. Süleyman Hayri Bolay, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Hürriyetin doğrudan veya dolaylı deneyde verilmediğini onun mümkün olduğunu, deneyin onu doğrulayamayacağını, deneyde aktüel olanın fiilden önceki gücü yakalayamayacağını söyleyerek ilmin, ilim ve deneye dayanan felsefenin, ahlâkı koruyamayacağını ileri sürer. Ahlâkın metafizikten bağımsız olarak bir tarafa, var oluş sebebi

⁵⁴ Bolay, *Zorunsuzluk Doktrini*, s. 302.

⁵⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 65.

⁵⁶ Bolay, *Zorunsuzluk Doktrini*, s. 309.

⁵⁷ Bolay, *Zorunsuzluk Doktrini*, s. 314-315.

⁵⁸ Bolay, *Zorunsuzluk Doktrini*, s. 315.

ve prensiplerini metafizikte bulduğunu söyler. Böylece, çağımızda müspet ilimlerle ahlâkın ilmi muhtevasını tayin etmek ve ilmi bir ahlâk kurmak isteyen anlayışlara da karşı çıkmaktadır. Zaten onun tabiat bilimlerinin ve kanunlarının zorunlu olmadıklarını ispata çalışmasındaki esas sebep de burada yatar: Pozitif bilimler ve kanunlar insan ahlâkı üzerinde zorlayıcı olmazlar. Onlar ahlakî sahada yetersizdirler.”⁵⁹

Locke, kitabın yedinci bölümünde tabiat kanununun bağlayıcılığının sürekli ve evrensel olduğunu savunmaktadır. “Her şeyin anası olan tabiat, ölümlüleri; kendisinin öğretmediği ve yeterince duyurmadığı bir kanuna uymaya zorlayacak kadar zalim olamaz”⁶⁰ diyerek tabiat kanununun herkes tarafından bilinmeyeceğini söyler. Tabiat kanununun bağlayıcı gücünün sürekli ve evrensel olduğunu, tabiat kanununun insanları ahlakî yönden bağlayan bir kanun olduğunu da ilave eder. Boutroux’un tabiat-ahlâk ilişkisinde zorunluluğun olmadığını ve ahlâken zorunlu olarak dayatılan bir şeyin olmayacağını daha önce ifade etmiştik.

Zorunluluğun anlamının yanlış anlaşılmasını istemeyen Locke, tabiat kanununa uygun davranışların sürekliliğinin zorunlu olmadığını fakat tabiat kanununun insan üzerindeki bağlayıcı gücünün sürekli olduğunu ileri sürer.⁶¹ Dolayısıyla bir kanunun sürekli olması bağlayıcı gücünün de zorunlu olduğunun göstergesidir. Tabiatın bağlayıcı gücünün sürekli olması kadar evrenselliğini de savunan Locke; “bu evrenselliğin her bir tabiat kanununun her bir insan için bağlayıcı olduğu şeklinde anlaşılmalıdır; zaten böyle bir şey de mümkün değildir” demektedir. “Tabiat kanununun değişmez olan ve hırsızlıkları, sefahatleri, iftiraları ve benzerlerini içine alan buyrukları yanında din, hayırseverlik; dürüstlük ve benzerlerinin tamamı dünyadaki bütün insanları eşit ölçüde bağlayıcıdır.”⁶² O zaman kanunlar bu tür hükümler için geçerliyse yukarıdaki ifadesi yanlış olmaz mı? Bazı insanlar için yapması zorunlu bazıları için yapmaması gereken bir ahlâk anlayışı boşlukta kalmaz mı?

Tabiat kanununun bağlayıcı olmaması ihtimalinin olmadığını söyleyerek Locke, “bazı insanların, tabiat kanununa hiçbir şekilde tabi olamayacak şekilde hür olarak dünyaya geldiğini söylemek mümkün görünmemektedir.”⁶³ Bu şekilde hürriyeti tamamıyla nefyeden Locke, tabiat kanununu bir ahlâk kuralı olarak algılıyor ve şöyle diyor: “O geçici bir kanun değil, aklın bize bildirdiği ve insanın tabiatının derinliklerine sıkıca kök salmış bir gerçeklik olarak ayakta duran sabit ve devamlı bir ahlâk kuralıdır.”⁶⁴

Tabiat kanunu ile insan tabiatını bir tutan ve insan tabiatının tabiat kanunu çerçevesinde meydana geldiğini söyleyen Locke, tabiat kanununda bir değişiklik olacaksa veya bu kanun tümüyle ortadan kalkacaksa, önce insan tabiatının değişmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca akıl aynı akıl olarak kaldıkça her yerde aynı ahlâk kurallarını ortaya koyacaktır.⁶⁵ Oysa kitabın ilk

⁵⁹ Bolay, *Zorunsuzluk Doktrini*, s. 318-319.

⁶⁰ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 73.

⁶¹ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 74.

⁶² Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 77.

⁶³ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 78.

⁶⁴ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 78.

⁶⁵ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 63.

bölümlerinde ahlâk kurallarını aklın belirleyemeyeceğini söylemişti.⁶⁶Ve ayrıca aklın farklı kararlar verdiğini de ileri sürmektedir. Birbiriyle tutarsız gibi görünen bu fikirler aslında Locke'un tabiat kanunu fikrinin yeterince açık olmadığını göstergesidir. Bir tarafta akli ön plana alırken diğer tarafta keyfi bir şekilde duyuların daha önemli olduğunu ve tabiat kanununu bilmemizde bunların etkili olduğunu söyler. Tabiat ışığını bazen doğuştan verilmiş bir yeti ve belirsiz bir şey olarak tanımlarken bazen akıl, bazen de duyu tecrübesiyle açıklamaktadır. Bu da onun düşüncesinin zayıf yönleri olarak dikkate alınması gereken noktalaradır.

Locke, tabiat kanununu Tanrı'nın varlığına bağlıyor ve tabiat kanunundan kaynaklanan yükümlülüğün hiçbir zaman iptal edilemeyeceğini söylüyor. "İnsanlar tabiat kanununa tabi olarak yaşamakla programlandıklarından dolayı, onların bu kanunu değiştirmeleri mümkün değildir." Tabiat kanununu tesis eden ve tabiatta zorunlu kılan Tanrı'nın iradesi tabiat kanununun değiştirilmesine izin vermez. "Çünkü Tanrı, sonsuz ve ezeli-ebedi hikmetini de kullanarak insanı, onu yüklenmiş olan sorumlulukların kendi rasyonel tabiatından zorunlu olarak çıkarılabileceği şeklinde var kılmıştır."⁶⁷

Böylece Locke'un felsefesine göre düşünecek olursak şunu diyebiliriz: Tanrı insanı doğuştan gelen bazı yetilerle var kılmıştır ve insan boş bir levha değildir tabiat kanunlarının farkına varabilir ve ona uygun olarak yaşayabilir. Fakat elbette Locke'a göre doğuştan bazı yetilerle insanın doğması doğuştan bilgi sahibi olarak dünyaya geldiği anlamını taşımamaktadır. Bu yetilerle insan bilgi elde eder ve bu bilgilerle tabiatta bir kanun olduğunu keşfeder. Burada şöyle bir sıralama yapmak mümkündür: İnsan-yeti-gözlem-deney-bilgi-tabiat kanunu. Fakat bu sıralamada akıl ögesi unutulmaktadır. Akıl, duyu verilerini yorumlayıp bunlardan çıkarım yapma gücüne sahiptir. O zaman Locke'a göre yeti bir anlamda akıl ile eş anlamlı olmaktadır. Yani insan doğuştan bir 'akıl yeteneği (veya aklını kullanma yeteneği)' ile doğmuştur ve bu akıl yeteneği de onun tabiatı incelemesine olanak vermiştir. Bu durumu netliğe kavuşturmaması Locke'un kitabında eksik kalan noktalardan biridir.

Yine bu bölümün son kısmında tabiat kanunun bağlayıcılığı konusunda çocukların ve akli dengesi yerinde olmayan insanların durumlarının incelenmesine ihtiyaç olmadığı, çünkü tabiat kanununun kendisinin bildirilmiş olduğu herkes için bağlayıcı iken, bu konudan habersiz olanlar için kanunun bağlayıcılığının söz konusu olmadığını ifade ediyor. Locke, aklın doğuştan gelen ilkelerinin olmadığını⁶⁸çocuklar ve budalalar örneğinde olduğu gibi temellendirirken tabiat kanununda uyulması gerekli zorunlu ilkelerde bunları niçin yok saymaktadır? Yani madem doğuştan gelen akli bir ilkenin olmadığını çocuklar ve budalalar ispat etmiştir aynı mantıktan hareketle tabiatta zorunluluğun olmadığını da yine çocuklar ve budalalar üzerinden delillendirmek mümkün olur. Böyle bir delillendirme Locke'un mantığına göre yanlış olmayacaktır. Bu meseleyi daha ayrıntılı ve ikna edici örneklerle açıklaması ve akıl-tabiat

⁶⁶ Akıl demişti Locke, tabiat kanununu tesis ve ilah etmekten ziyade, onun araştırır ve kanun olarak keşfeder. Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 19.

⁶⁷ Locke, *Tabiat Kanunu*, s. 79-80.

⁶⁸ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s. 64.

kanunu ikilemini yaratırken bunların aslında nasıl da birbirine bağlı olduğunu birini diğerinden ayırmanın mümkün olmadığını fark etmesi gerekirdi. Birine getirilen eleştirinin diğerini de doğrudan etkileyeceğini tahmin etmek hiç de zor değildir.

Kitabın sekizinci yani son bölümünde ise Locke, insanların kendi çıkarlarının tabiat kanununun dayandığı bir temel olamayacağını ileri sürmektedir. “Evrensellik bakımından tabiat kanunundan daha alt derecede bulunan diğer kanunların bağlayıcı gücünün de faydalılık ilkesini temel alarak ona dayanması söz konusu olamaz.” Fakat tabiat kanununun kapsamında ve tabiatın bir parçası olan insanın çıkarıcı olmadığını varsaymak daha önce de ifade ettiğimiz gibi insan tabiatına ters bir görüştür.

SONUÇ

Locke’un ahlakî görüşleri aydınlanma felsefesiyle oluşan doğal din anlayışının bir yansımasıdır. Doğal din görüşünün amacı geleneksel görüşten ve tarihsel din anlayışı öğretilerinden arınmış, akılla anlaşılabilir bir din inşa etmektir. Bu düşünürler Tanrı’nın varlığını zorunlu olarak temele alıyorlar ve deist bir görüşü benimsiyorlardı. Locke da bu düşüncelerden etkilenmiş ve Hıristiyanlıktan ayrı bir şekilde Tanrı’nın varlığını aklen ispatlamaya çalışmış ve ahlakî da buna uygun şekilde temellendirmek istemiştir.

John Locke’un, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler kitabı çerçevesinde tabiat-ahlak ilişkisini ele aldığımız bu çalışmada tabiat kanunu fikrinin öne çıktığını görmekteyiz. Tabiat kanunu, ahlakî düzenin kurulmasının itici gücü olmaktadır. Tanrı’nın varlığını da yine tabiat kanununun zorunlu olarak var olduğu görüşü temeline oturtan Locke’a göre, Tanrı’nın varlığı bu şekilde ispat edilebilir. Tabiat kanunu, Tanrı tarafından konulmuştur ve insanlar doğuştan getirdikleri yetilerle bunları bilebilirler. Fakat tabiat kanununun ön gördüğü ahlakî kurallara uymakta zorunlu değildirler. Bu kanunun yüklediği sorumluluğu yerine getirmedikleri için ceza çekeceklerdir.

Tabiat kanununun varlığının nasıl anlaşıldığı meselesine kafa yoran Locke, bunun için bazı deliller ortaya koymuştur. Vicdanî delil, genel hükümlerin toplumda kabul edilmesi, ahlakî yükümlülüklerin yerine getirilmesi vb. delillerle tabiat kanununun var olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Fakat tüm bunlar kesin bir tabiat kanununun varlığından bizi haberdar edemez. Vicdan her insanda gelişmediği gibi (bazı ruh hastalarında, psikopatlarda olduğu gibi) ahlakî ilkelerin olmadığı topluluklarda kanunsuzluk hâkim olabilmektedir. Bu nedenle Locke’un tabiat kanununun varlığına getirdiği deliller kadar yokluğuna da deliller getirebilir ve aynı derecede karşıt görüşler ileri sürülebilir.

Tabiat kanununun olduğunu varsaymak ve bunun zorunlu olduğunu söylemek her alanda insan determinizme sürüklemektedir. Boutroux’un da dediği gibi sosyal bilimler (psikoloji, sosyoloji) alanında, pozitif bilimlerde (fizik, kimya) determinist anlayış bazı sorunlara neden olacaktır. Bu görüş, insanı tabiata mahkûm, sınırlı ve hürriyeti olmayan bir varlık yapacaktır. İnsan bu şekilde tabiat tarafından determine edilecek ve gerçek varoluşunu ortaya koyamayacaktır.

Locke her ne kadar Tanrı'nın varlığını kabul etse ve tabiat kanununun Tanrı'nın koyduğunu ileri sürse de Tanrı'nın tabiat kanunuyla insandan ne istediği açık değildir. Tabiat kanununa tabiat ışığı ile (bu ışık bazen akıl, bazen duyu, bazen de yetenek olur) bakarak hangi ahlakî ilkeler belirlenecektir? Tabiat ışığının ne olduğunu ve ahlakî ödev ve sorumlulukları oluşturmada ne tür bir görev yaptığını Locke yeterince açıklayamamıştır. Locke'un tabiat kanunu merkezli bir ahlak anlayışını savunması ve bireyselliği vurgulamasıyla ahlakta bireysellik ve pragmatist düşünce ön plana çıkmış olur. Yine insan zihnini, ahlakî bir kanun oluşturma becerisinden uzak bir 'tabula rasa olarak görmesi de ayrıca değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Tabula rasa fikrinin, günümüzde yapılan bazı psikolojik deneylerle yanlış olduğu ispat edilmiştir.⁶⁹

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Bolay Süleyman Hayri, *Emile Boutroux'da Zorunsuzluk Doktrini*, MEB Yayınları, İstanbul, 1999.

Boutroux Emile, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında*, (Çev. Hilmi Ziya Ülken), MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu*, (Süleyman Hayri Bolay İle Söyleşi Bölümü), MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

Kılıç Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, TDV Yayınları, Ankara, 1998.

_____, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, AÜİF Yayınları, Ankara, 2002.

Locke John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1998.

_____, *İnsan Anlığı Üzerine Denemeler*, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1996, s. 63.

_____, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, (Çev. İsmail Çetin), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999

Öner Necati, *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1978, sonuç kısmı.

Pinker Steven, *Boş Sayfa*, (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2016

⁶⁹ Steven Pinker, *Boş Sayfa*, (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Y., İstanbul, 3.Baskı, 2016, s. 26.

MAKALELER

Altunışık Mehmet Akif, “İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2019.

Gözetlik Servet, “Stoa Ahlâk Felsefesinde ‘İyi’ ve ‘Erdem’in Sınırları”, *Basılmamış Makale*, 2002.

İNTERNET

İnsan hayatta kalma içgüdüğü ile doğar: Dr.Haluk Alan-“*Bilinçle Bilinçaltının Muhteşem Uyumunu*”: BDH” <https://www.youtube.com/watch?v=3WhZUBLt9BM&t=2339s> (erişim: 25 Şubat 2020) 33.13 dak.